

mere slagkraftigt at gøre noget mere ud af den republikanske tradition i europæisk idehistorie. Den nævnes kun én gang i bogen (s.152) i forbindelse med opblomstringen af en »communitarian tradition« i USA, der anskuer politikken ud fra det civile samfunds perspektiv (i parentes bemærket har jeg lyst til at spørge om, hvordan de tre definitioner af civilt samfund s. 132, s.141 og s.152 alle er mulige). Men faktisk går der en lang linje fra den af Erik Christensen og så mange andre misforståede og udskældte Machiavelli til den ignorerede Tocqueville, en linje som handler lige netop om sikringen af det gode samfund.

Den forskellige vurdering af teorihistorien er imidlertid underordnet i forhold til det større anliggende, hvordan man anfægter et herskende paradigme. Som antydet tror jeg ikke, at det gøres bedst ved at skrive en ny sammenhængende traktat, der begynder med det mest fundamentale, værdigrundlaget, og så bagefter afleder konsekvenserne af de indledende antagelser. Det minder lidt for meget om den fallerede strategi i kritikken af den politiske økonomi, hvor ambitiøse unge mennesker i årevis søgte at udlede alle forhold i samfundet ud fra opdagelsen af varens dobbelte karakter af bytte- og brugsværdi. En sådan sammenhængende fremstilling er snarere slutstenen på etableringen af et nyt paradigme end et led i afviklingen af det gamle.

Som sympatisk læser havde jeg hellere set en bog, der begyndte med en mere omfattende udfoldelse af det undergravende i kvindebevægelsen og den nye økonomiske forståelse, der vinder frem i disse år og så sluttede med en filosofisk begrundelse for et nyt værdigrundlag. Eller måske ligefrem en personlig forskningshistorie, som beskrev forfatterens vej fra tvivlen om sit eget ståsted i marxismen og den traditionelle arbejderbevægelse til en nedrivning af det marxistiske og det liberale paradigme i én og samme bevægelse. Det ville have brudt med god videnskabelig tone og derfor måske have været sværere at komme uden om. Læs bogen alligevel og tænk selv.

Erik Christensen

Politik og paradigmeskift

Replik til Uffe Østergaard

Uffe Østergaard har lavet en informativ og god anmeldelse af min nye bog, der både er præget af kritiske kommentarer og forsøg på at »tænke med« i forlængelse af mit projekt. *Politicus* redaktion har bedt mig komme med nogle kommentarer for at lægge op til en fortsat debat om politik og paradigmeskift.

mere slagkraftigt at gøre noget mere ud af den republikanske tradition i europæisk idehistorie. Den nævnes kun én gang i bogen (s.152) i forbindelse med opblomstringen af en »communitarian tradition« i USA, der anskuer politikken ud fra det civile samfunds perspektiv (i parentes bemærket har jeg lyst til at spørge om, hvordan de tre definitioner af civilt samfund s. 132, s.141 og s.152 alle er mulige). Men faktisk går der en lang linje fra den af Erik Christensen og så mange andre misforståede og udskældte Machiavelli til den ignorerede Tocqueville, en linje som handler lige netop om sikringen af det gode samfund.

Den forskellige vurdering af teorihistorien er imidlertid underordnet i forhold til det større anliggende, hvordan man anfægter et herskende paradigme. Som antydet tror jeg ikke, at det gøres bedst ved at skrive en ny sammenhængende traktat, der begynder med det mest fundamentale, værdigrundlaget, og så bagefter afleder konsekvenserne af de indledende antagelser. Det minder lidt for meget om den fallerede strategi i kritikken af den politiske økonomi, hvor ambitiøse unge mennesker i årevis søgte at udlede alle forhold i samfundet ud fra opdagelsen af varens dobbelte karakter af bytte- og brugsværdi. En sådan sammenhængende fremstilling er snarere slutstenen på etableringen af et nyt paradigme end et led i afviklingen af det gamle.

Som sympatisk læser havde jeg hellere set en bog, der begyndte med en mere omfattende udfoldelse af det undergravende i kvindebevægelsen og den nye økonomiske forståelse, der vinder frem i disse år og så sluttede med en filosofisk begrundelse for et nyt værdigrundlag. Eller måske ligefrem en personlig forskningshistorie, som beskrev forfatterens vej fra tvivlen om sit eget ståsted i marxismen og den traditionelle arbejderbevægelse til en nedrivning af det marxistiske og det liberale paradigme i én og samme bevægelse. Det ville have brudt med god videnskabelig tone og derfor måske have været sværere at komme uden om. Læs bogen alligevel og tænk selv.

Erik Christensen

Politik og paradigmeskift

Replik til Uffe Østergaard

Uffe Østergaard har lavet en informativ og god anmeldelse af min nye bog, der både er præget af kritiske kommentarer og forsøg på at »tænke med« i forlængelse af mit projekt. *Politicus* redaktion har bedt mig komme med nogle kommentarer for at lægge op til en fortsat debat om politik og paradigmeskift.

Mit personlige paradigmeskift – fra Lenin til Løgstrup?

Uffe Østergaards bemærkning om min intellektuelle bevægelse fra Lenin til Løgstrup kan misforstås af dem, der ikke kender min Lenin bog og min historie. Når Uffe Østergaard betegner min bog som »håbefuld« kunne det forstås, som at jeg dengang tilhørte den leninistiske venstrefløj, der troede på en snarlig revolution. Det gjorde jeg ikke, og bogen var fra min side ikke ment som et politisk indlæg i den på den tid igangværende ny-leninistiske debat, hvad jeg også udtrykkeligt gjorde opmærksom på i forordet (Christensen, 1973). Jeg har aldrig selv betragtet mig som leninist eller tilhørt nogen leninistisk organisation. Det eneste politiske parti, jeg har tilhørt, er SF. Men jeg har altid syntes, at Lenin var en meget dygtig, både teoretisk og politisk-strategisk situationsanalytiker. Og det er præcist det skifte i strategisk situationsanalyse, jeg afdækkede i mit speciale og satte i et udviklingsteoretisk perspektiv.

Og så om mit forhold til Løgstrup. Allerede i min studietid læste jeg Løgstrup, dels fordi jeg altid har været interesseret i folkehøjskolen, hvor han optrådte som en moderne fortolker af et historisk poetisk menneskesyn (Løgstrup, 1961), dels gjorde sig gældende i *Politicus* spalter i en spændende videnskabsteoretisk dialog med afdøde Poul Meyer om forholdet mellem etik og politik (Løgstrup, 1969). Når Løgstrup tiltrak sig min opmærksomhed, var det også, fordi han stod som modstander af den herskende videnskabelige ideologi på instituttet, den videnskabelige værdirelativisme. For ham var værdier ikke blot noget subjektivt individualistisk. Tilværelsen i sig selv er etisk, hvorfor han plæderede for en ontologisk etik. I mange år videreførte jeg ikke min interesse for Løgstrups filosofi, blandt andet fordi jeg fandt hans konkrete politiske stillingtagen i Askov-konflikten i 1970-71 yderst problematisk.¹ Først i begyndelsen af 1980'erne genlæste jeg en række af hans skrifter og hans nye *Metafysik* i fire bind (Løgstrup, 1976, 1978, 1983, 1984). Det var for mig med til at sprænge et indelukket samfundsvidenskabeligt univers og give mig et mere afklaret personligt udgangspunkt. Samfundsvidenskab er en tidsbestemt modernistisk tænkeform. For at komme »bagom«, »på afstand« og få et mere relativt forhold til samfundsvidenskabens skulle jeg læse en del teologi og religionshistorie. Her ligger efter min mening megen inspirationskraft for udviklingen af en post-moderne samfundsvidenskab. Og Løgstrup er ingen teologisk systemtænder, men en original udformer af en protestantisk skabelsteologi, der har rødder i livsfilosofiske og fænomenologiske analyser. Hvorfor gå til den store verdens værdimæssige systemtænkere for at hente inspiration i samfundsanalysen, når der findes danske kulturtraditioner, der er meget mere spændende? Her kunne opdyrkningen af en moderne dansk idéhistorie være væsentlig. Vi (universiteternes samfundsvidenskabelige institutter) lærer de studerende at beskrive og analysere det danske samfund, men inspirerer dem i mindre omfang til at få et indlevende forhold til vores politiske kulturtraditioner, der gør dem i stand til at videreudvikle disse traditioner.

Politik som skabelsen af det gode samfund

Et væsentligt punkt i Uffe Østergaards kritik af min bog er, at han synes, det er lige lovlig flot, når jeg proklamerer fremhævelsen af det, jeg kalder den integra-

tive politiks betydning for en genopdagelse af politik som skabelsen af det gode samfund. Mit synspunkt bygger på følgende præmisser.

Analytisk set har mennesker altid befundet sig i og været bundet i tre forskellige typer af relationer i et samfund: 1. tvangsrelationer, 2. bytterelationer og 3. integrationsrelationer, hvor tvang bygger på truslen om straf, bytte på appellen til egeninteressen og integration på lysten og evnen til at identificere og forbinde sig med andre mennesker. I det moderne industrielle samfund er politik forstået ud fra et integrationsaspekt blevet fortrængt. Her har politik især været forstået som en interessebestemt adfærd i forhold til markedssamfundet. Der har været to hovedopfattelser. I den liberale opfattelse er politikens mål blevet set som skabelsen af den størst mulige nytte for det størst mulige antal, og i den marxistiske opfattelse er politik blevet set ud fra en klasseinteressebetragtning, hvor politikens mål blev set som nedbrydning af den borgerlige klasses dominans og sikring af arbejderklassens interesser. Det blev forstået som overtagelse af magten over den materielle produktionsproces. Den amerikanske politolog David Eastons meget udbredte og for dansk statskundskab nærmest paradigmatisk definition af politik som den autoritative fordeling af værdier for et samfund, der skulle være en generel ahistorisk definition, er for mig at se typisk for industrisamfundets politikforståelse, idet den netop fokuserer på interesse modsætningen omkring værdifordelingen (politikens bytteaspekt).

I de sidste 20 år er der imidlertid sket en både praktisk og teoretisk genopdagelse af en politikforståelse, der ikke er knyttet til interessebestemt adfærd i forhold til det kapitalistiske marked og den moderne stat. I en række af de nye sociale bevægelser, mest markant i kvinde- og miljøbevægelsen og hos blandt andre Jürgen Habermas og Hannah Arendt, finder man en politikopfattelse, der bygger på det civile samfund ud fra et integrationsaspekt. Her fremhæves politik som evnen til at enes og handle sammen. Det er min vurdering, at politikens integrationsaspekt i de kommende år vil have muligheder for at blive styrket i takt med, at vi bevæger os imod et informationssamfund. Selv om markedet for øjeblikket synes at styrkes ideologisk som samfundsmæssig koordinationsfaktor, har dette nogle klare grænser. Både tvang og bytte er »tynde« koordinationsprincipper, fordi de let skaber fremmedgørelse og mangel på fællesskab. Politik har derfor i fremtiden i meget højere grad mulighed for at blive samfundsmæssig selvforvaltning, også i takt med, at befolkningens faktiske ressourcer, muligheder og lyst til selvforvaltning stiger. Men i min fremhævelse af den undertrykte integrationsdimension ligger ikke en benægtelse af, at de andre dimensioner, som især indfanges i de dominerende politikforståelser, ikke kan være relevante for en beskrivelse og forståelse af mange politiske fænomener, men kun en formodning om, at det kan blive det dominerende lag i et politisk paradigme i fremtiden.

I den nye politikopfattelse, der fremhæver integrationsaspektet i politikken, ligger også gemt andre opfattelser af magt, interesser, deltagelse og demokrati end i de dominerende liberalistiske og marxistiske orienterede opfattelser. Når Uffe Østergaard forsvarer den etablerede statskundskabs politikopfattelse med henvisning til Erik Rasmussens gamle bog om »Det gode samfund«, kan han have delvis ret. Erik Rasmussen skiller sig i sin politologiske forskning ud fra hovedtenden-

sen i dansk politologi ved altid at have haft et eksplicit formuleret politisk værditeoretisk engagement. Det viste han ved i 1971 at lave en idéanalyse af velfærdsstatens idégrundlag, og i 1981 ved en analyse af lighedsbegrebet blandt andet igennem en ideologikritik af både *Oprør fra midten* og *U 90* (Rasmussen, 1971, 1981). Men Erik Rasmussen har også altid været bundet af en liberalistisk orienteret magt- og interesseopfattelse. Det kom for eksempel tydeligt til udtryk i hans store artikel om magtens grænser, hvor demokrati især opfattes som magt bag grænser (Rasmussen, 1983). Her opfattes magt især som en aktørs evne til at få en anden aktør til at handle anderledes, end han ellers ville have gjort. Det vil sige evnen til at sætte sine særinteresser igennem over for en anden aktørs særinteresser. I den integrative politikopfattelse ses magt i et myndiggørelsesperspektiv. Det kan defineres som en aktørs evne til at få andre til at handle således, at de bliver bedre i stand til at forfølge deres egne interesser, samtidig med at alles interesser bliver udviklet og varetaget. Eller som Hannah Arendt skriver: »Magt svarer til den menneskelige evne til ikke blot at handle, men at handle i fællesskab. Magt er aldrig en egenskab hos den enkelte; den hører til en gruppe og eksisterer kun, så længe gruppen holder sammen.« (Arendt, 1990: 50) I politologien har man på grund af den samfundsvidenskabelige specialisering altid haft en tendens til at koncentrere opmærksomheden om magtens tvangsaspekt og undertrykke eller ignorere integrationsaspektet. Det er efter min mening katastrofalt, fordi integrationsaspektet faktisk er det grundlæggende magtaspekt i alle samfund. Det står i modsætning til mange politiske teoretikere, der har anset det tvangsmæssige aspekt som det fundamentale og konstituerende ved politik. Tvang og bytte kan vanskeligt finde sted uden en eller anden form for fællesskab.

Den republikanske tradition

Integrationsaspektet i politikken knytter jeg især til den aristoteliske tradition i den politiske idéhistorie, men jeg nævner også »the communitarian tradition«. Uffe Østergaard kommer med den rammende og væsentlige bemærkning, at »for det snævre formål at udfordre og overbevise de samfundsvidenskabelige kolleger om behovet for et nyt grundlag for politikvidenskaben, havde det måske været mere slagkraftigt at gøre noget mere ud af den republikanske tradition i europæisk idéhistorie«. Her har jeg sikkert forsømt noget. Og rigtigt er det, at jeg er meget ensidig i min behandling af Machiavelli og slet ikke nævner ham som en af fædrene i den republikanske idétradition.

Denne idétradition har altid været lidt svær at definere. Men på tværs af forskelle har det stået som en strømning, der har understreget lighed, politisk demokrati og deltagelse og i den forbindelse lagt megen vægt på de politiske institutioners betydning og medborgerdyderne (civic virtues). Og den har stået i modsætning til både liberalismen og marxismen. Hvor republikanismen er en politisk idéstrømning, er den amerikanske »communitarian tradition« mere videnskabs-teoretisk og sociologisk orienteret.

Uffe Østergaard mener, at man ikke behøver at bevæge sig uden for den traditionelle politiske idéhistorie for at etablere et nyt værdigrundlag for politologien. For mig har det været nødvendig og berigende, også på den måde, at man får et

breder syn på politologiens idéstrømninger og dens sammenhæng med andre fags traditioner og generelle idéstrømninger.

Således har den republikanske politologiske idétradition en parallel i økonomien. Ligesom integrationsaspektet har været fortrængt i politologien, har den sociale og naturmæssige (økologiske) dimension i økonomien været fortrængt i de dominerende økonomiopfattelser i industrisamfundet (se for eksempel Lutz, 1989). Der findes traditioner for socialøkonomi og økologisk økonomi, som i dag genopdages i forbindelse med forsøgene på at definere nye økonomiske paradigmer, der bedre er i stand til at forstå den økologiske krise. Når nogle økonomer i dag er begyndt at tale om forskellige typer af økonomier, hvor markedet (exchange) kun er en type, og andre er gensidighed (reciprocitet) og fordeling (redistribution), og i den forbindelse taler for etablering af et samfund med flere forskellige typer af økonomier, kan det ses som en sammenhængende og parallel bevægelse med genopdagelse af den republikanske politikopfattelse. Både de gamle og genopdagede nye politik- og økonomiopfattelser hænger intimt sammen.

Og der kan drages en nøje parallel til de senere års køns- og hverdagslivsforskning. Her har man måske fundet den mest præcise og konkrete beskrivelse af andre handlingsregler og logikker for det, der også er blevet kaldt det civile samfund. Her finder man, i modsætning til i den traditionelle økonomi og på markedet, relationer, der er gensidige og som skaber følelse af enhed. For at sådanne sociale relationer i familie og venskaber kan fastholdes og udvikles, må de være præget af en anden etik end den instrumentelle, utilitaristiske. De må også bygge på sympati og omsorg.

Uffe Østergaard kunne have ønsket sig en anden fremstillingsform i min bog, således at jeg var begyndt med paradigmer i samfundsvidenskaben og derudfra bevæget mig ind i en filosofisk begrundelse for et nye værdigrundlag. Sådan har min arbejdsproces også været, men forsknings- og fremstillingsproces er som bekendt forskellig. Men Uffe Østergaard har måske ret i, at det for nogle læsere havde givet en mere spændende og naturlig læsning. Ikke alle er parate til de mere fundamentale paradigmeændringer, men lader sig bedre overbevise, når man langsomt bevæger sig fra det kendte til det mere ukendte. Jeg er gået ud fra den antagelse, at samfundsvidenskaberne i stigende grad har distanceret sig fra og ignoreret samfundets naturgrundlag, at langt det meste samfundsvidenskab bygger på en beherskelseslogik i forhold til naturen. Det er den relation vi i fremtiden i teori og praksis skal have ændret, hvis vi skal overleve. Derfor starter jeg ud med en begrundelse for en ændring i vores naturopfattelse. Det er blandt andet herudfra, vi bliver nødt til at anskue samfundet i fremtiden.

Note

1. Finn Brandt-Pedersen har i en bemærkelsesværdig erindringsbog (Brandt-Pedersen, 1989), der behandler Askov-konflikten 1970-71, blandt andet afdækket Løgstrups problematiske rolle i denne konflikt.

Litteratur

- Arendt, Hannah (1970). *Om Vold*, København: Forlaget Notabene.
- Brandt-Pedersen, Finn (1989). *Rod i det grundtvigske*, Kolding: Nøgleforlaget.
- Christensen, Erik (1973). *Lenins revolutionsteori*, Århus: Modtryk.
- Lutz, Mark. A. (ed.) (1989). *Social Economics. Retrospect and Prospect*, Boston/Dordrecht/London: Kluwer Academic Publishers.
- Løgstrup, K. E. (1961). »Højskolens nye fronter«, i Rosendahl, Johs. (red.), *Højskolen til debat*, København: Gyldendal.
- Løgstrup, K. E. (1969). »Politik og etik«, *Politica*, 2. årgang nr. 1.
- Løgstrup, K. E. (1976). *Vidde og prægnans. Sprogfilosofiske betragtninger. Metafysik I*, København: Gyldendal.
- Løgstrup K. E. (1978). *Skabelse og tilintetgørelse. Religionsfilosofiske betragtninger. Metafysik IV*, København: Gyldendal.
- Løgstrup, K. E. (1983). *Kunst og erkendelse. Kunstfilosofiske betragtninger. Metafysik II*, København: Gyldendal.
- Løgstrup K. E. (1984). *Ophav og omgivelse. Betragtninger over historie og natur. Metafysik III*, København: Gyldendal.
- Rasmussen, Erik (1971). *Ideologi og politik*, København: Gyldendal.
- Rasmussen, Erik (1981). *Lighedsbegrebet*, København: Berlingske Forlag, Berlingske Leksikonbibliotek.
- Rasmussen, Erik (1983) »Magtens grænser«, *Politica*, 15. årgang nr. 3.